

IN MEMORIAM

FABIO CUSIN

Tržaški zgodovinar Fabio Cusin izhaja iz stare tržaške židovske rodbine, ki se je naselila v Trstu v 18. stoletju; v seznamu frankofilov iz časa Napoleoneve Ilirije, med katerimi so bili v Trstu v glavnem le Židje, nastopa tudi neki »Cussin« (GMDS XII, 1931, str. 49). Rojen je bil v Trstu 3. avgusta 1904. Z deli iz zgodovine Trsta in sosednjih pokrajin je dosegel, da je postal 1936 privatni docent (docente libero) za srednjeveško in moderno zgodovino in je nato predaval na raznih italijanskih univerzah (Milan, Messina, Urbino). S tržaške univerze je bil večkrat odstranjen na povelje fašističnih oblasti. L. 1946 je postal profesor srednjeveške zgodovine na tržaški univerzi, l. 1951 je bil pa znova odstranjen s tega mesta zaradi pritiska iredentističnih političnih strank. L. 1950 je postal redni profesor za zgodovino na univerzi v Urbinu. Tu se ga je lotila usodna bolezen; zaradi nje so ga pozneje prepeljali v Trst, kjer je umrl 27. maja 1955.

V zgodovinsko vedo se je uvedel s publikacijo *Un aspetto caratteristico della cultura triestina nell'opere di Domenico Rossetti e Attilio Hortis* (Annali della R. Università di Trieste, vol. II, fasc. III, 1930) in predvsem z mladostno sintezo *Appunti alla storia di Trieste* (1930), kjer vzbujajo pozornost ne le geografske in ekonomske karakteristike, ampak predvsem polemika proti anahronističnemu gledanju na tržaško zgodovino, tudi proti nacionalističnim trditvam (n. pr. o kontinuiteti rimske mestne ustave v srednjem veku, o eksistenci beneške stranke v Trstu, o iredentizmu pred 1848 n. pr. pri Rossettiju), poudarjanje tržaškega partikularizma in pozneje kozmopolitizma, čeprav vidi v širjenju iredentizma po 1848 zmago ideje nad ekonomskimi faktorji. Drugo večje delo predstavlja *Il Confine orientale d'Italia nella politica europea del XIV e XV secolo, I—II*, 1937, ki sta ob pripravah zanj nastali še publikaciji *Le vie d'invasione dei Turchi in Italia nel secolo XV* (Archeografo Triestino III s., vol. XIX, 1934) in *Documenti per la storia del Confine orientale d'Italia nei secoli XIV e XV* (Archeografo Triestino III s., vol. XXI, 1936). V tem obsežnem delu hoče avtor podati zgodovino politične borbe za pokrajine med Livenzo in Kvarnerom v poznem srednjem veku vse do časa, ko se je zanje stabilizirala razdelitev med habsburško in beneško oblastjo, in sicer ob upoštevanju ne le političnih sil v teh pokrajinah samih ali blizu njih, ampak v širokem okviru evropske politike (italijanske države, Habsburžani, Ogrska itd.). Avtor si prizadeva izogniti se anahronističnim sodbam in upoštevati poleg italijanske tudi drugo literaturo in vire; kljub temu posebno slovenske avtorje malo pozna in še manj dejansko upošteva, v delu je precej napak, vendar pa ima to delo trajno vrednost. Od ostalih njegovih predvojnih publikacij, ki jih bo zgodovinar Trsta, Slovenskega Primorja in Istre moral imeti v evidenci, naj omenim:

Il privilegio eufrasiano e la Charta libertatis del Comune di Parenzo (Archivio Veneto LXXI, vol. XXIX, 1941), kjer stavlja postanek falzifikata k letu 543 v leto 1222 na osnovi nekaj starejše listine poreške občine; L'esilio di Pietro Stoianni (Archeografo Triestino s. IV, vol. I—II, 1938-39), kjer govori o tržaškem izgnancu v Firenci okrog 1400; Le aspirazioni austriache sulla Contea di Gorizia e una pratica ignota del Consiglio dei X (Memorie Storiche Forogiuliesi 33—34, 1937-38), kjer govori o političnih odnosih goriške grofije od 14. stoletja dalje in o odločilnih dogodkih v letu 1500; Le condizioni giuridiche di Trieste e le riforme dell'amministrazione comunale nella prima metà del secolo XVIII (Archeografo Triestino, III s., vol. XVII, 1932), kjer analizira pravne in upravne spremembe v Trstu v prvi polovici XVIII. stol.; La storiografia del '700 e le riforme dell'assolutismo illuminato in uno storico di Gorizia (Carlo Morelli di Schönfeld) (La Porta Orientale 1935), kjer govori o znanem goriškem historiku.

Po vojni je izdal knjigo *La liberazione di Trieste. Contributo alla storiografia non nazionalistica di Trieste (1946)*. Tu dodaja svojim izvajanjem iz l. 1930 še kritiko italijanskega iredentizma po 1848 in njegove historiografije, vlade oligarhije in centralizma v italijanski dobi ter strank, ki se po vojni zavzemajo za še vedno oligarhično Italijo, a so še same obremenjene z nacionalističnim totalitarizmom. Odklanja pa tudi komunizem, ki mu pomeni žrtvovanje ideje svobode, in priključitev Jugoslaviji, ki bi kot poljedelska in pastirska dežela, ki se šele išče, Trsta ne znala upravljati in bi šele naraščanje bogastva in prebivalstva v mestu paralelno z napredkom in konstruktivnimi vrednotami sosednjega naroda omogočilo postopno slaviziranje Trsta. Tako vidi izhod le v boju proti nacionalizmu in centralizmu, v federaciji, v pripravljanju bodoče Evrope. Njegova druga povojna knjiga o Trstu *Venti secoli di bora sul Carso e sul Golfo (1952)* je pisana sicer popularno, brez navedbe literature in deloma v šaljivem in ironičnem tonu, vendar pa predstavlja ta knjiga edini Cusinov prikaz celotne zgodovine Trsta do 18. stoletja in vsebuje v popularni obliki vse njegove glavne poglede.

V drugih svojih predvojnih historičnih monografijah se je Fabio Cusin bavil predvsem z zgodovino milanske države v 15. stoletju ter z nekaterimi problemi italijanske in splošne evropske zgodovine v poznem srednjem veku. Pozneje je na podlagi lastnih izkušenj in razvoja ter novih možnosti publiciranja drugačnih del postalo centralni problem njegovega historičnega interesa vprašanje, kako je moglo priti v Italiji do fašizma in njegove katastrofe. S tem problemom se je bavil v več publikacijah, posebno v knjigi *Antistoria d'Italia (1948)* in v delu *L'Italia Unita (I—II, 1952-54)*, kjer poskuša podati novo kritično sliko dotlej idealizirane zgodovine Italije po zedinjenju, ki jo v resnici vlada oligarhija; to zadnje delo je ostalo nedokončano, izšla sta le dva zvezka, ki obravnavata dobo od 1860 do 1887, med delom za tretji zvezek je avtor umrl. Cusina so živo interesirala tudi vprašanja teorije zgodovine in je objavil s tega področja tudi posebno knjigo *Introduzione allo studio della storia (1946)*. Svoj lastni razvoj si je označil v pismu od 1. junija 1954 tako, da je bil najprej pod vplivom italijanskih neohegeljanskih doktrin (Croce), nato pod vplivom historičnega materializma v pravem smislu besede, da pa zdaj razlaga zgodovino kot rezultanto psiholoških tendenc in socialne dinamike kolektivnih grup (Paréto, Burnham, Durkheim, Jung itd.).

V politiki je Fabio Cusin nastopil aktivno 1952 kot kandidat independentističnega Tržaškega bloka in bil 25. maja tudi izvoljen v tržaški občinski svet; njegov član je ostal do svoje smrti. Sicer v politiki v ožjem smislu besede ni nastopal, pač pa je bil vsa leta po vojni aktiven sodelavec pri independentističnem dnevniku *Il Corriere di Trieste*.

V raziskovanju zgodovine Trsta, pa tudi Slovenskega Primorja in Istre si je Fabio Cusin zagotovil trajno mesto s svojimi deli, posebno pa tudi s svojim prizadevanjem, da jo pojasnjuje v širokem evropskem okviru in da izloči iz nje anahronistične vidike, ki jih je vanjo vnašala med drugimi tudi italijanska nacionalistična historiografija. V zgodovini Trsta je posebej opozarjal na njegov partikularizem in tu sledil tradicijam Rossettija in Kandlerja, ki pomenita za raziskavanje zgodovine Trsta več kakor pa njuni nacionalistični nasledniki. Cusin upošteva poleg faktorjev iz italijanskega etničnega področja, ki jih predstavljajo predvsem mesta, vedno tudi faktorje iz nemškega etničnega področja, v starejši dobi predvsem fevdalce, pozneje avstrijsko birokracijo in nemški element v Trstu, prav tako tudi nemške vire in literaturo. Kar se tiče Slovencev, je treba seveda upoštevati okolje, ki se je v njem formiral, in nazore tega okolja; v začetku jih skoraj ne omenja, njihove historične literature v glavnem ne pozna, pozneje jih omenja in ceni bolj, v zadnjem času svojega življenja se je učil slovenščine. Slovenci in istrski Hrvati seveda v stoletjih, ki jih je on predvsem študiral, ne predstavljajo političnega faktorja niti kot fevdalci niti kot meščanstvo; glavni vzrok za to, da Cusin ni z raziskovanjem njihove preteklosti sledil pobudam tretjega velikega tržaškega misleca o tej problematiki, Angela Vivanteja, je pa v tem, da njega zanima predvsem politična zgodovina, pri pravni in ekonomski zgodovini se zanima zlasti za mesta, ni pa delal posebej na agrarni zgodovini. Kdor z njegovimi deli primerja dela M. Kosa o kolonizaciji in postanku etničnih meja, o agrarni produkciji in odnosih, njegove rekonstrukcije historične topografije z mrežo ministerialov, gradov in meščanskih naselij vred, mu postane jasno, da obstoji posebna smer naše historiografije v raziskovanju preteklosti teh pokrajin. A tudi ta naša historiografija bo morala vedno upoštevati raziskovanja F. Cusina in njihove rezultate.

Fran Zwitter